

YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI BAĞLAMINDA JOSIP BROZ TITO VE SLOBODAN MILOSEVIÇ’İN SÖYLEM VE POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

İbrahim Fevzi GÜVEN

Araştırma Görevlisi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Karabük Üniversitesi

ÖZET: *I. Dünya Savaşı sonrasında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adıyla kurulan ve 1929’da Kral I. Aleksandr’ın parlamentoyu dağıtıp anayasayı askıya almasıyla Yugoslavya Krallığı adını alan Birinci Yugoslavya, I. Aleksandr’ın merkezîyetçi bir yönetim sistemi ile Krallığın içerisindeki diğer uluslara tahakküm kurma çabalarına sahne oldu. Buna karşılık özellikle Hırvatların federatif bir yapıdan yana olması Krallık içerisinde gerginlik ve çatışmaları beraberinde getirdi. Birinci Yugoslavya, II. Dünya Savaşı döneminde Almanlar, İtalyanlar ve Hıvatlardan oluşan faşist bloğun ülkeyi işgal çabalarına karşı verilen mücadele sonucu faşist işgalden kurtuldu ve savaş sonunda Tito önderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu. Her iki deneyim de, Yugoslavya içerisindeki farklı uluslardan ve dinlerden oluşan karmaşık yapının, ülkenin etnik ya da dini temelli ayrışma/bölünme potansiyelini gözler önüne serdi. Bununla birlikte, Tito’nun Yugoslav vatandaşlığı temelinde birleştirici söylemleri ve ülke içerisinde herhangi bir ulusun diğerlerine karşı tahakküm kurmasının önüne geçen politikaları ve tutumları ile Yugoslavya, farklı dinleri ve ulusları içerisinde barındıran bir federasyon olarak birliğini koruyabildi. 1980’lerin sonunda Miloseviç döneminde ise, Miloseviç’in yükselen milliyetçiliği körükleyen ve Sırp milliyetçiliğini kışkırtıp ön plana çıkartan politika ve söylemleri nedeniyle Yugoslavya içerisinde var olan etnik gerilimler hızla gün yüzüne çıktı ve bu durum Yugoslavya’nın parçalanmasına neden olan faktörlerden biri oldu. Bu Çalışmada Yugoslavya’nın iki lideri Tito ve Miloseviç’in söz konusu bölgeye ilişkin tutum ve politikaları incelenerek Yugoslavya’nın dağılma süreci ele alınmıştır. İki liderin Yugoslavya’ya ilişkin farklı politika ve ideolojilerinin Yugoslavya’nın kaderine etki ettiği görülmüştür; Tito söylem ve politikalarıyla Yugoslavya’nın bir arada durmasına, Miloseviç*

ise söylem, tutum ve politikaları Yugoslavya'nın parçalanmasına etki etmiştir.

Anahtar kelimeler: *I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Milliyetçilik, Slobodan Miloseviç, Josip Broz Tito, Yugoslavya*

EXAMINATION OF THE DISCOURSES AND THE POLITICS OF JOSIP BROZ TITO AND SLOBODAN MILOSEVIC IN THE CONTEXT OF THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA

ABSTRACT: *In The First Yugoslavia period, founded in the name of the Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom after the World War I and received the name of the Kingdom of Yugoslavia when King Alexander I disbanded the parliament and suspended the constitution, King Alexander I's efforts about centralization the structure of the Kingdom and establish the Serb domination over other nations in the Kingdom was took place. In turn, it brought tensions and conflicts to the Kingdom while especially the Croats in favor of a federative structure. In the World War II period, First Yugoslavia liberated from the Fascist invasion consisting of Germany, Italy and Croatia and Socialist Yugoslavia (Second Yugoslavia) was established under the leadership of Tito. The experience of First and Second Yugoslavia showed that the multi-ethnic, multi-cultural and multi-religious structure of Yugoslavia threaten the unity of this land. However, Tito managed to protect the unity of Yugoslavia through His policy and discourse which prevent domination of any nation of the Federation and His connective emphasis on the "Yugoslav Citizenship". At the end of the 1980s, during Milosevic period, He provoked Serbian nationalism through His policy and discourse and this situation escalated ethnic tensions in Yugoslavia. In this study, dissolution process of the Yugoslavia was described historically with analysing policy, attitude and discourse of Tito and Milosevic about Yugoslavia.*

Keywords: *Nationalism, Slobodan Milosevic, Josip Broz Tito, The World War I, The World War II, Yugoslavia*

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında Josip Broz Tito önderliğinde kurulan Yugoslavya, 1980'e kadar Josip Broz Tito idaresinde kaldı. Bir halklar mozaiği görünümü taşıyan Yugoslavya'da, nüfusunun üçte birini oluşturan Sırp'ların tahakküm heveslerine imkân vermeyen Tito, aynı zamanda federasyon içerisindeki cumhuriyetlere iç işlerinde geniş yetkiler sağlayan bir anayasal sistem oluşturdu. Tito'nun 1980 yılındaki ölümünü takip eden yıllarda Yugoslavya toplumunu oluşturan halklar arasında etnik gerilim tırmandı ve milliyetçi akımlar cumhuriyetlerin yönetimlerini bir bir ele geçirmeye başladı. Yugoslavya Komünist Partisi'nin feshedilmesi ve ardından 1990 yılında çok partili sisteme geçilme kararı alınmasıyla Yugoslavya'nın dağılma süreci hız kazandı.¹

Yugoslavya'daki etnik ve siyasi hoşnutsuzluklar, bunların sonucu olarak patlak veren iç savaşlar² aniden başlamadı, aksine belli bir tarihi sürecin sonucunda ortaya çıktı.³ Tito'nun ölümünden sonra 1980'li yıllarda su yüzüne çıkan bu sorunlar, 1990'lardaki iç savaşlara ve nihayetinde Yugoslavya'nın parçalanmasında etkili oldu. 1980'lerin sonunda Sırbistan'ın Devlet Başkanı olan Slobodan Miloseviç'in, Ortodoks inancına, Komünizme ve Sırp ırkçılığına dayanan bir Yugoslavya kurma amacı taşıyan politikaları, ülke içerisindeki diğer cumhuriyetlerin federasyondan ayrılma talepleri geliştirmelerine neden olan faktörlerden oldu.⁴

İki liderin farklı Yugoslavya idealleri taşımaları, her ikisinin de politika ve söylemlerine yansımıştır. Tito'nun, 1980'deki ölümüne kadar bir arada tutmayı başardığı ve Miloseviç döneminde iç savaşlar ve dağılma sürecine giren Yugoslavya, her iki liderin döneminde de etnik ve dini çeşitliliği ve bu çeşitliliğin beraberinde getirdiği farklı etnik/dini gruplar arasındaki gerilimleri içerisinde barındırmaktaydı. Fakat söylem ve politikalarıyla Tito bu etnik gerilimleri "dondurabilmiş" iken, Miloseviç tam aksine bu gerilimleri kışkırtıp tekrar su yüzüne çıkarttı. Sonuç olarak bu iki devlet başkanının Yugoslavya tasavvurları ve buna ilişkin politika ve söylemleri, Yugoslavya'nın siyasi birliğini korumasında ve daha

1 İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009), s. 20.

2 1991-1992 yılları arasında Hırvatistan'da Hırvat güçleri ile Yugoslavya Ordusu ve Hırvatistan'daki Sırp ayrılıkçı milisleri arasında geçen savaş, 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te meydana gelen ve yüzbinlerce sivilin hayatını kaybettiği savaş, 1998-1999 yılları arasında Sırp'lar ile Kosovalı Arnavutlar arasında Kosova'da patlak veren savaş.

3 Necmettin Alkan, *Bosna: Dağılan Yugoslavya Mozaikinde* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), s.25.

4 Alkan, a.g.e., s. 25-26.

sonra parçalanmasında etkili oldu.⁵ Bu nedenle bu çalışmada, Tito ve Miloseviç dönemindeki tarihsel olayların anlatımı üzerine kurulan betimsel bir yaklaşım ile bu iki liderin politikalarının Yugoslavya'nın siyasi birliğine ve dağılmasına etkileri incelendi.

Yugoslavya'nın Dağılmasına Neden Olan Faktörler

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Tito ve Miloseviç politikaları ve benimsedikleri tutum ve ideolojileri ile öne çıkmaktadır. Tito, milliyetçiliği Sosyalist Federal Yugoslavya için en önemli iç tehditlerden birisi olarak gördü ve yönetimi boyunca milliyetçilikleri bastırma politikası izleyip hiçbir milletin Yugoslavya içerisinde öne çıkıp hâkim konuma gelmesine izin vermedi.⁶ Fakat Tito'nun ölümünü izleyen yıllarda, Miloseviç'in Sırp milliyetçiliğini harekete geçiren politikaları ise Yugoslavya'nın dağılma sürecini hızlandırdı.⁷ Bu nedenle Sosyalist Yugoslavya'nın kurucusu olan Josip Broz Tito'nun ölümünü ve 1980'lerin sonlarında Yugoslavya siyaset sahnesinde Sırbistan Devlet Başkanı olarak etkili olmaya başlayan Slobodan Miloseviç'in tutum ve politikalarını parçalanmaya giden süreçte önemli dönüm noktaları olarak görmek mümkündür.⁸ Ancak bu noktada, Tito'nun ve Miloseviç'in politikalarının Yugoslavya'nın siyasi birliğinin devamına veya dağılmasına tek başına etki edecek güçte olmadığı vurgulanmalıdır. Zira Tito'nun ve Miloseviç'in politikaları belli bir siyasi konjonktürde ortaya çıkmaktadır ve bu liderler kendi dönemlerindeki siyasi, sosyal, ekonomik yapıyı etkilerken aynı zamanda bu yapıdan etkilenmektedirler. Bu nedenle Yugoslavya'nın parçalanmasına neden olan siyasi, sosyal, ekonomik diğer faktörlere de değinmek gerekmektedir.

Yugoslavya içerisindeki cumhuriyetler arasındaki iktisadi gelişmişlik farkı, ülkede ekonominin kötüye gidişi, yüksek enflasyon oranı, dış bütçe açığı, artan işsizlik ve ekonominin bu kötü gidişatına bağlı olarak Yugoslav halklarında ortaya çıkan hoşnutsuzluklar Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan faktörlerdendir.⁹ Örneğin Hırvatistan ve

5 Louis Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia* (Durham: Duke University Press, 2003), s.4.

6 Meg Coulson, "Looking behind the violent break-up of Yugoslavia", *Feminist Review* Cilt. 45 (Sonbahar, 1993), s. 94; Stipe Mesic, *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir* (New York: European University Press, 2004), s.246. Ülger, a.g.e., s.54-66.

7 Ivo Banac, "The Fearful Asymmetry of War: The Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise", *Daedalus* Cilt. 121 (2) (1992), s.153. Sell, a.g.e., s. 4-5.

8 Meg Coulson, a.g.m., s.90-94; Ülger, a.g.e., s.18-20; Behlül Özkan, "Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün Mü?", *Bilge Strateji* (2014),s.69; Sell, a.g.e., s.33.

9 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20.Yüzyıl*, Çev: Zehra Savan ve Hatice Uğur (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), s.431.

Slovenya gibi Yugoslavya'nın nispeten zengin cumhuriyetlerinde, merkeze kaynak aktarımını gerektiren sosyalist Yugoslavya sistemi içerisinde kaynaklarının merkezden federasyonun az gelişmiş cumhuriyetlerine aktarımı zamanla bu ülkelerde hoşnutsuzluk yaratıp bağımsızlık taleplerini artırdı.¹⁰ Zira Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki iktisadi gelişmişlik farkı nedeniyle federasyonun daha gelişmiş cumhuriyetleri sürekli gelişmemiş cumhuriyetlere kaynak aktarmak zorunda kalıyorlardı.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Balkanlara göç eden Slav kavimlerinden Slovenler ve Hırvatlar Katolik mezhebini benimsedi ve bu sadece bir dini/mezhepsel bir tercih olmakla kalmayarak, bu ülkelerin Roma merkezli Latin-Katolik kültürünü, bir başka deyişle Batı Hristiyanlığını benimsemelerini sağladı.¹¹ Sırlar ise Ortodoks mezhebini seçerek Bizans merkezli Grek-Ortodoks kültürün, bir başka deyişle Doğu Hristiyanlığının etkisinde kaldılar.¹² Bir diğer Slav kökenli kavim olan Boşnaklar ise önce Ortodoksluk ve Katoliklikten farklı olan Hristiyanlığın Bogomil mezhebini¹³ benimsediler, ardından Osmanlı

10 Alkan, a.g.e., s. 39-40; Ülger, a.g.e., s. 88-89; Tanıl Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1994), s.55; Ivo Banac, a.g.e., s. 147; Meg Coulson, a.g.m., s. 92.

11 Bora, a.g.e., s. 16.

12 Alkan, a.g.e., s. 40; Bora, a.g.e., s. 16.

13 Ortaçağ'da Bulgaristan ve Makedonya'da ortaya çıkan Bogomilizm, Hristiyanlığın temel anlayışına göre sapkın bir harekettir. Bogomilizmin İslamiyet ve İslam'ın Tasavvuf görüşü ile birtakım benzerlikler taşıması, Bosnalıların İslamiyet'i benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Her şeyden önce Bogomilizmde İslamiyet'teki gibi tek Tanrı inancı vardır; Bogomillerde Hristiyanlığın diğer mezheplerinde olan teslis inancı yoktur. Bu benzerliklere örnek olarak; Tasavvuf inanışındaki öğretilere benzer şekilde Bogomilizmde de insan ruh ve bedenden oluşur ve bedenden, beden ile simgeleştirilen maddi şeylerden sıyrılıp ruhun Tanrı ile buluşması esas hedeflerdendir. Ayrıca yine Tasavvuf düşüncesine benzer şekilde, Bogomil inancında inzivaya çekilip Tanrı'ya ibadet etmek ibadetlerin en büyüklerindedir. Bogomiller, bu dünyanın isteklerinden uzaklaşarak, maddi yönünü hiçe saymayı ve nefsini temizlemeye çalışmayı gerçek bir inanan olmanın şartlarından sayarlar. Bogomiller kurtuluşun insanın iç dünyası ile ilgili olduğunu, papazlarla alakası olmadığını, sakramentler sonucu kurtuluşun elde edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Meryem Ana kültürünü ve azizlerin risalelerini kabul etmemişlerdir. Onlara göre Hz. İsa'nın bedeni gölge bir bedendi, bu nedenle O esasen ne ıstırap çekmiş ne de ölmüştür. Bogomiller Mabetlerinde ikonografyayı hiç kullanmamışlardır. Gelinde münzevi hayata önem verip lükse karşı çıkmışlardır. Bogomil mabetleri halktan vergi almamış ve kiliseye has araziler tahsis etmemişlerdir. Bogomil inancı kilisenin hiyerarşik yapısını reddetmektedir. Hristiyanlığın Bogomil mezhebi bu şekilde kilisenin kutsiyetini ve Hz. İsa'nın ilahlığını kabul etmedikleri için Ortodoks ve Katolik kiliseleri tarafından dışlanmışlar ve sapkın ilan edilmişlerdir. Böylece Hristiyanlığın Ortodoks ve Katolik mezhepleri tarafından dışlanırlarken inançlarının İslamiyet ve özellikle Tasavvuf öğretileriyle benzerlikler taşıması sonucu İslamiyet'i benimsemekte zorlanmamışlardır. (bkz. Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), s. 26-29. Altan Çetin ve Galip Çağ, "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi," *Tarih Okulu Dergisi* Sayı. 9 (2011), s.19-35; Galip Çağ, "Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt. 3(2) (2012), s. 135-138.

İmparatorluğu'nun bölgeye gelmesi ile Müslümanlığı seçerek diğer Slav "akrabalarından" bambaşka bir kültür havzasına girdiler.¹⁴ Böylece Yugoslavya içerisinde bir araya getirilen cumhuriyetler ve onların halklarının farklı kültürlerden ve din/mezheplerden oluşan karmaşık yapısı, ülkenin halklarını ortak, birleştirici tek bir kimlik temelinde bir araya getirilmesini zorlaştırdı. Bu nedenle Yugoslavya içerisinde farklı aidiyetlere sahip olan bu etnik/dini gruplar Yugoslavya'nın çıkarlarından ziyade kendi kimliklerini önceledi ve gerekli şartlar oluştuğunda bu yapının çökmesi kaçınılmaz oldu.¹⁵

Yugoslavya'nın parçalanmasında, Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde ve özerk bölgelerde yükselen milliyetçi akımların önemli etkisi oldu.¹⁶ Örneğin Ülger'e göre, 1980'li yıllarda ülkede milliyetçiliğin yükselmesi, yaklaşık on yıl sonra Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan gelişmelere kapı araladı.¹⁷ Hobsbawm'a göre ise Balkanlarda milliyetçiliğin yükselmesi I. Dünya Savaşı sonrası bölgede kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı dönemindeki milliyetçi husumetlerin yarım kalan işidir.¹⁸ Yugoslavya devletinin barındırdığı etnik çeşitlilik yükselen milliyetçilik akımları ile birleştiğinde, dağılma kaçınılmaz oldu.¹⁹ Ülke içerisinde tırmanan milliyetçi atmosferden Arnavutların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu fakat Sırbistan'ın toprakları içerisinde özerk bir bölge olan Kosova da etkilendi.²⁰ Kosova'daki Arnavutlar Yugoslavya içerisinde ayrı bir cumhuriyet statüsü elde etmek üzere ayrılıkçı talepler ortaya koymaya başladı ve milliyetçiliklerin öne çıktığı bu dönemde Sırp ve Arnavutlar arasında günümüzde dahi devam eden bir sorun olan Kosova sorunu su yüzüne çıktı.²¹ Yugoslavya içerisinde 1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'ların

14 Alkan, a.g.e., s. 14-15.

15 Eyüp Ersoy, "Realizm", içinde, Uluslararası İlişkiler Teorileri," der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları), s.159-187. Ali Balcı ve Tuncay Kardeş, "Realizm", içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş, der. Şaban Kardeş ve Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları), s.119-134.

16 Ülger, a.g.e., s.19; E. J. Hobsbawm, *1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, Çev: Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), s.192. Behlül Özkan, a.g.m., s.69; Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s.194; Umut Özkırmırlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), s.211. Will Kymlicka, "Milliyetçiliğin Geleceği", içinde, 21.Yüzyılda Milliyetçilik, der. Umut Özkırmırlı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), s.161.

17 Ülger, a.g.e., s.66.

18 Hobsbawm, a.g.e., s.194-195.

19 Hobsbawm, a.g.e., s. 192; Sorabji, a.g.m., s. 33; Coulson, a.g.m., s. 90.

20 Ülger, a.g.e., s. 19; Alkan, a.g.e., s. 26-28; Bora, a.g.e., s. 199-200; Sell, a.g.e., s. 65; Cornelia Sorabji, "Ethnic War in Bosnia?", *Radical Philosophy* Sayı. 63 (1993): s.34; Meg Coulson, a.g.m., s.95.

21 Ülger, a.g.e., s.19; Alkan, a.g.e., s.26-28; Bora, a.g.e., s.199-200; Sell, a.g.e., s.65; Cornelia Sorabji, a.g.m., s.34; Meg Coulson, a.g.m., s.95.

başlarında, Sırbistan gibi tahakküm kurmak isteyen cumhuriyetlerin de, Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ve Kosova Özerk Bölgesi'ndeki Arnavutlar gibi ayrılıkçı emeller besleyenlerin de ortak ideolojisi milliyetçilik oldu.²²

Yugoslavya'nın Dağılması

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Aralık 1918'de, çağdaş Balkanlar tarihinde Birinci Yugoslavya olarak anılan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu.²³ Kurulan ülke, Sırbistan ile Karadağ Krallıkları ve Makedonya'nın büyük bir bölümüne ilaveten, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla açığa çıkan Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek topraklarını da kapsıyordu.²⁴ Her ne kadar Sırp, Hırvat ve Sloven milletlerinin eşit haklara sahip olduğu bir devlet olarak kurulsada, 1929'da Sırp Kral I. Aleksandr'ın parlamentoyu dağıtıp anayasayı askıya almasıyla bir dikta rejimine dönen bu devletin ömrü uzun sürmedi ve II. Dünya Savaşı'nda, ülkenin önemli bölümünü işgal eden Almanya'nın saldırıları sonucu yıkıldı.²⁵ Bu dönemle Hitler Almanya'sı bölgede Hırvat milliyetçileriyle işbirliğine yöneldi ve böylece Hırvatistan ile Bosna-Hersek'in büyük bir bölümünde, Almanya destekli bir Bağımsız Hırvat Devleti kurularak bu devletin başına Hırvat faşist Ustaşa örgütü getirildi.²⁶ Almanya'nın desteğini arkasına alan ve devlet partisi olarak örgütlenen Ustaşa ideolojisinin temel karakterini faşizm, dolayısıyla anti-komünizm ve bununla birlikte Sırp düşmanlığı oluşturuyordu.²⁷ Ustaşalar bu ideolojileri doğrultusunda II. Dünya Savaşı döneminde Sırlara yönelik katliamlara giriştiler. Böylece Yugoslavya tarihinin en önemli sorunsallarından birisi olan ırkçılık ve dini fanatizm sahneye çıktı.²⁸

1990'larda Yugoslavya'nın parçalanmasında en önemli etkenlerden birisi olan ülkedeki farklı etnik ve dini gruplar arasındaki derin

22 Ülger, a.g.e., s.66.

23 Bora, Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, s.35.

24 Bora, Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, s.35.

25 Alkan, a.g.e., s.23; Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, s.39-40; Sina Akşin, *Kısa 20.Yüzyıl Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), s.491.

26 Alkan, a.g.e., s.23.

27 Mark Biondich, "Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaşa Policy of Forced Religious Conversations, 1941-1942," *Slavonic & East European Review* Cilt. 83(1) (2005): s.77.

28 Alkan, a.g.e., s.23.

düşmanlık,²⁹ I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Sırp hegemonyasındaki politikalarına ve II. Dünya Savaşı'ndaki faşist Ustaşalar yönetimindeki Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin Sırlara yönelik katliamlarına dayandırılabilir. Yine bu dönemde Sırbistan'da, Alman işgaline ve Bağımsız Hırvatistan Devleti'ne karşı, Yugoslav ordusunda Albay olan General Draza Mihailovic liderliğinde Çetnik hareketi oluşturuldu.³⁰ Başta Yugoslavya'daki faşist işgaline karşı bir direniş hareketi olarak başlayan Çetnik hareketi, daha sonra Yugoslavya'da Sırp hegemonyasını tekrar tesis etmek ve yalnızca Almanları değil Sırp olmayan herkesi Sırbistan'dan atmak politikası gütmeye başlayarak radikal milliyetçi, ırkçı bir örgüt haline geldi.³¹ Çetnikler, II. Dünya Savaşı sırasında bir kısmı Naziler ile işbirliği yapan bir kısmı Ustaşaları destekleyen bir kısmı ise anti-faşist mücadeleye katılan ve Partizan hareketi³² saflarında yer alan Boşnak Müslümanlara³³ karşı, bu dönemde faşistlerin saflarında yer almalarının intikamını alırcasına, savaşı takip eden günlerde Foça, Gorajde, Visegrad kentlerinde katliama giriştiler.³⁴

II. Dünya Savaşı dönemi, Yugoslavya halkları için dışarıdan gelen Alman işgaline karşı bir kurtuluş savaşına sahne olurken, aynı zamanda bu dönemde bölge halkları, özellikle Hırvatlar, Sırlar ve Boşnaklar arasında, bu toplumların belleğinde derin izler bırakacak kanlı bir iç savaş yaşandı. Yugoslavya'nın dağılmasında en önemli etkenlerden olan Yugoslavya'yı oluşturan halklar arasındaki düşmanlık ve tatminsizliklerin derinleşmesi bu döneme denk gelmektedir.³⁵

29 Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu* (Ankara: Palme Yayıncılık, 2005), s.59.

30 Kenar, a.g.e., s.62.

31 Tanıl Bora, *Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provokasyonu* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1991).

32 Partizan hareketi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların ve Hırvat Ustaşa Devletinin oluşturduğu faşist kanadın Yugoslavya'da giriştiği işgal hareketine karşı, Yugoslavya Komünist Partisi önderliğinde başlatılan bir direniş hareketidir. Partizanlara daha sonra Sosyalist Yugoslavya'nın kurucusu olacak olan Josip Broz Tito liderlik etmiştir.

33 Boşnakların bir kısmı İkinci Dünya Savaşı döneminde Adolf Hitler'in 10.02.1943 tarihli emri çerçevesinde kurulan "Müslüman SS Gönüllü Birlikleri" ne katılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. George H. Stein, *The Waffen SS: Hitler's Elite Guard at War 1939-1945* (New York: Cornell University Press, 1984). Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman 13. SS Dağ Tümeni 'Hañcer'," *Current Research in Social Science* Sayı. 3 (2015): s.100.

Yine Müslüman Boşnakların bir kısmı ise İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Faşist Ustaşa Devletine aktif destek vermiştir Fakat Müslüman Boşnaklar arasında Anti-Faşist mücadeleye içerisinde bulunan ve Partizan saflarına katılanlar da mevcut olmuştur (Kaynak: Tanıl Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul 1994).

34 Alkan, a.g.e., s.23-25.

35 Kenar, a.g.e., s.60.

Yugoslavya, II. Dünya Savaşı'ndan 1980'e kadar Tito idaresinde kaldı. Bu dönemde yönetim, Birinci Yugoslavya'nın aksine, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin dışında kalanlara da devlet örgütlenmesinde haklar tanıdı.³⁶ Tito, Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlere federasyon sistemi içerisinde geniş otonomi imkânı sağladı.³⁷ Fakat Tito'nun ölümünü takip eden yıllarda halklar arasında etnik gerilim tırmandı ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde milliyetçi partiler iktidara geldi.³⁸ Böylece Tito sonrası dönemde Yugoslavya'da milliyetçi eğilimler güç kazandı. Bu bağlamda Miloseviç'in Sırbistan Cumhuriyeti'nin başına geçtiği döneme denk gelen milliyetçiliklerin yükselmesi ve dağılma sürecinin hızlanmasında, 1980'lerin sonlarında Kosova'da ortaya çıkan, Kosovalı Sırp'lar ile Arnavutlar arasındaki huzursuzluklar önemli bir kırılma noktası oldu.³⁹ Bu dönemde cumhuriyet statüsü elde etmek amacıyla gösteriler başlatan Kosovalı Arnavutlar, Sırp polisi tarafından bastırıldı ve bölgede şiddet olayları yaygınlaşmaya başladı.⁴⁰

1990 yılında Yugoslavya'da, Yugoslavya Komünist Partisi'nin feshedilmesi ve ardından çok partili seçime gidilmesi kararı alındı. Bu seçimlerden kendi ulusunun çıkarlarını önceleyen milliyetçi ideolojiye sahip partiler zaferle çıktı ve böylece Yugoslavya için çoğulcu ve barışçı bir geçiş süreci imkanları oldukça daraldı.⁴¹ Böyle bir atmosferde Yugoslavya'dan ayrılma yönünde ilk adım Slovenya'dan geldi. Bunu Hırvatistan'ın bağımsızlık talebi izledi ve 1991'in ikinci yarısında Hırvatistan topraklarında Sırp-Hırvat çatışması şeklinde başlayan Yugoslavya iç savaşı, 1992 baharında Bosna-Hersek'e sıçradı ve bölgede üç buçuk yıl silahlar susmadı.⁴²

“Yugoslavlık” idealiyle yaşıyan bir lider: Josip Broz Tito

Josip Broz Tito, 1892 yılında, O zamanlar Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olan Hırvatistan'da doğdu. Babası Hırvat, annesi ise Sloven'dir. Tito genç yaşlarda Orta Avrupa'nın sanayi şehirlerinde metal işçiliği gibi çeşitli işlerde çalışmaya başladı. Genç bir çilingir çırağı iken sosyal

36 Ülger, a.g.e., s.53.

37 Ülger, a.g.e., s.18-20.

38 Coulson, a.g.m., s.99.

39 Alkan, a.g.e., s.26.

40 Ülger, a.g.e., s.66.

41 Bora, Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, s.44-47.

42 Özkan, a.g.m., s. 72.

demokratlara sempati duydu fakat o yıllarda henüz aktif siyasete dâhil olmadı. Avusturya-Macaristan veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından Saraybosna'da öldürülmesi üzerine, Avusturya-Macaristan 1914'te Sırbistan'a savaş ilan ettiğinde Tito da Sırbistan cephesine gönderilen askerler arasında yer aldı.⁴³ Tito daha sonra Rusya cephesine gönderildi ve orada yaralanıp esir düştü. İyileştikten sonra 1917'de Petrograd'a (şimdiki adıyla St. Petersburg) kaçtı. Daha sonra ABD'ye göç etmeyi düşünse de kaderi ona farklı bir yol çizdi ve Bolşeviklerin hâkim olduğu Omsk'a, Sibirya'ya geçti. 1920'de ülkesine döndüğünde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmıştı. Ülkesi artık Sırp-Hırvat-Sloven Krallığın, 1929'da ilan edilecek ismiyle Yugoslavya'nın bir parçası haline gelmişti. Bu arada 1919 yılında kurulan Yugoslavya Komünist Partisi 1921'de yasadışı ilan edildi. 1927'ye gelindiğinde Tito artık ateşli bir komünist parti mensubu olarak Zagreb parti komitesinin sekreterliği görevine getirildi. Bu görevi döneminde Tito, komünist parti içerisinde becerileri ile dikkatleri üzerine çekti.⁴⁴

Yugoslavya II. Dünya Savaşında Almanya ve İtalya'nın işgaline uğradı. Tito bu dönemde partizan hareketine liderlik ederek bu işgale karşı direnişi örgütledi. Tito'nun liderliğindeki partizan hareketi, büyük bir mücadele sonucunda 1945'te işgal kuvvetlerine karşı zafer kazandı. Asker kökenli olmamasına rağmen Tito'ya Mareşal unvanının verilmesinin sebebi, işgal kuvvetlerine karşı örgütlediği bu başarılı direniştir.⁴⁵ Bu direnişin başarıyla yürütüldüğü II. Dünya Savaşının sona ermesiyle 1945 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu.

1939-1945 yılları arasındaki söylemlerine bakıldığında Tito'nun, II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'yı oluşturan tüm halkların verdiği ortak kurtuluş ve özgürlük mücadelesine dikkat çektiği görülmektedir. Tito'nun konuşmalarında, faşist işgalcilere (Almanya ve İtalya) ve onların "içerideki hain müttefiklerine" (Hırvatistan'daki Faşist Ustaşa Devleti) karşı tüm Yugoslav halklarının Partizan saflarında din, etnisite,

43 Tito'nun Yugoslavya'sında Sırlara adaletsizlik yapıldığını düşünen ve Tito'nun Sırlara karşı bir antipati beslediğini iddia eden Sırp Milliyetçileri bu olayı, Tito'nun anti-Sırp tutumunun bir göstergesi/kanıtı olarak öne sürmektedirler. Fakat I. Dünya Savaşında Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde kalan diğer pek çok Hırvat ve Sırp'ın da bu monarşinin askeri olarak savaştığını unutmamak gereklidir.

44 Aleksa Djilas, "Tito's Last Secret: How Did He Keep the Yugoslavs Together?," *Foreign Affairs* Cilt. 74(4) (1995): s.117-122.

45 Erdal Arap ve Selcen Bayün, "Josip Broz Tito", *Hukuk Gündemi* Sayı. 2 (2014): s.84.

ırk ayrımı olmaksızın özgürlük için beraber mücadele etmelerinin vurgulanması, Tito'nun ideallerindeki “Yugoslavya”nın mahiyetini açıklar niteliktedir. Buna göre Tito için Yugoslavya'yı ve “Yugoslav”ları bir arada tutan şey ırk, din, etnisite değil, Yugoslav üst kimliğinde birleşen ve Anti-Faşist/Sosyalist bir mücadele veren ideolojik ve vatanseverlik temelli bir birlikteliktir. Tito'nun Hırvat olmalarına rağmen Ustaşa örgütü mensuplarını, Sırp olmalarına rağmen Çetnik örgütü mensuplarını “hain” olarak nitelemesi, bu bakış açısına örnektir.⁴⁶

Tito'nun Yugoslavya'sında en önemli ilkelerden olan “kardeşlik” ve “birlik” ilkeleri, Tito'nun etnik milliyetçilikleri gölgeleyen bir Yugoslav kimliği yaratma çabasını yansıtmaktaydı.⁴⁷ Tito söylemlerinde “kardeşlik” ve “birlik” ilkelerine, henüz Sosyalist Yugoslavya'nın kurulmadığı 1939 gibi erken bir tarihte, “Troçkizm ve Destekçileri” isimli konuşmasında vurgu yapmaya başlamıştı.⁴⁸ Tito, 1942 yılında yaptığı “İlk ve En Önemli Görev İşgalciler ile Mücadele Etmektir” isimli konuşmasında da Yugoslavya'nın tüm ulusları arasında kardeşlik koşulları oluşturma amacını dile getirmişti. Aynı konuşmada, dini, siyasi ve ulusal farklılıklarına bakılmaksızın tüm Yugoslav vatanseverlerinin Yugoslav Komünist Partisi'nde oynadığı rolü takdir ederek birlik ve kardeşlik vurgusunu yinelemişti.⁴⁹

Tito, “Faşist Klanın Çöküşü Kaçınılmazdır” başlıklı, 26 Kasım 1942 tarihli konuşmasında kardeşlik ve birlik ilkelerine değinirken, bu ilkelerin Yugoslavya'nın daha mutlu bir geleceğe sahip olması için kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, farklı etnisite, ulus ve dinden halkların bir arada kardeşlik ve birlik içerisinde yaşayabileceği bir Yugoslavya ideali olduğunu göstermişti.⁵⁰ Tito yine bu konuşmasında, Yugoslavya'nın bütün uluslarının birliği, bunlar arasında kardeşliğin, birlik ve uyumun inşa edilmesi durumunda Yugoslavya'yı bir daha kimsenin yıkamayacağını belirtmişti.

46 “The Collapse of the Fascist Hordes is Inevitable”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1942/11/26.htm>.

47 Mesic, a.g.e., s.246.

48 “Trotskyism and Its Helpers”, erişim Ocak 19, 2017, <http://www.marxists.org/archive/tito/1939/x01/x01.htm>.

49 “The First and Foremost Task is the Struggle Against the Invaders”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1942/12/x01.htm>.

50 “The Collapse of the Fascist Hordes is Inevitable”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1942/11/26.htm>.

4 Şubat 1945 tarihli, “İnanç ve İyimserliğimiz” başlıklı konuşmasında⁵¹ ve 9 Mayıs 1945 tarihli “zafer günü” başlıklı konuşmasında⁵² Tito’nun “Yugoslav Halkı” vurgusu, “Yugoslav”lığı vurgulaması, Tito’nun yaratmak istediği, etnik kimliklerin üzerinde bir üst kimlik olarak “Yugoslav”lık idealini yansıtmaktadır. “Yugoslavya Halkları” şeklinde başladığı 9 Mayıs 1945 Zafer Günü konuşmasında Tito, “Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar, Müslümanlar” şeklinde tek tek bütün Yugoslav Halklarını sayarak, bu halkların II. Dünya Savaşı’nda düşmanlara karşı verdiği ortak mücadeleyi hatırlatmaktaydı. Tito’nun bu konuşmasında dikkat çeken bir başka husus, I. Dünya Savaşı sonrası kurulan ve zamanla Sırp, Hırvat, Makedon ve Slovenlerin tahakkümüne geçen “Eski Yugoslavya”yı kötüleyen ifadeler kullanmasıdır: “Yolsuzluk ve adaletsizlikle çürümüş eski Yugoslavya’nın yerine, bugün biz, içerisinde yaşayanların eşitliğine dayalı, Demokratik Federal Yugoslavya’ya sahibiz”. Böylece Tito bu konuşmasında, tek bir milletin tahakkümüne dayalı bir Yugoslavya’yı kötülerken, özgürlüğünü beraber mücadele ederek kazanmış, içerisindeki halkların eşitliğine dayalı Demokratik Federal Yugoslavya’yı övmekte ve bir daha II. Dünya Savaşı’ndaki gibi bir işgalin yaşamaması için, bu kardeşlik ve birliğin daha da kuvvetlendirilmesi gerektiğini de sözlerine eklemektedir.

29 Kasım 1948’de, Sloven Sanat ve Bilimler Akademisi Onur Üyesi seçilmesi üzerine Ljubljana’da yaptığı “Ulusal Sorun ve Sosyal Vatandaşlık Üzerine” başlıklı konuşmasında Tito’nun Yugoslavya içerisindeki milliyetçilik sorununa değindiği görülmektedir.⁵³ Kardeşlik ve Birlik ilkelerine bu konuşmasında da değinen Tito, bu ilkeler olmaksızın Yugoslavya’nın yeniden inşa edilmesinin olanaksız olduğunu belirtti. Yine bu konuşmasında, Demokrasi’nin geçerli olduğu ülkeler arasında Yugoslavya kadar ulusal çeşitliliğe sahip başka bir ülkenin olmadığını dile getiren Tito, bu sebeple Yugoslavya’nın bu ülkelere nazaran var olan sistemini koruyabilmek için daha fazla çaba göstermesi gerektiğini ve milliyetçilik problemi ile başa çıkması gerektiğini vurguladı. Bu ifadeleri ile Tito, milliyetçilikler karşısındaki tutumunu bir kez daha ifade etmiş olmaktadır. Aynı konuşmada, diğer milletlere karşı saldırganlık içeren, yayılcılık ve diğer milletlere yönelik ekonomik sömürü amaçları taşıyan “milli egoizm” ve diğer milletlere karşı nefret ve ayrımcılık taşıyan, kendi milletin tarih, kültür ve geçmişini yüceltip bu şekilde diğer milletlere karşı üstünlük iddia eden

51 “Our Optimism and Faith”, erişim Ocak 19, 2017, <https://www.marxists.org/archive/tito/1945/02/04.htm>.

52 “Victory Day”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1945/05/09.htm>.

53 “Concerning the National Question and Social Patriotism”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1948/11/26.htm>.

“milli şovenizm” olmak üzere iki çeşit milliyetçilikten bahsetmektedir. Bunlara ek olarak, milliyetçiliklerin savaş ve işgallere neden olması, diğer milletlere karşı zulüm ve tahakküme neden olması ve ekonomik olarak diğer milletlere karşı sömürüyü ve kolonizasyonu içermesi gibi zararlı özelliklerini vurgulayarak, milliyetçilik karşı tutumunu bir kez daha ortaya koymaktaydı.

Tito 29 Kasım 1948 konuşmasında, Eski Yugoslavya'da diğer halklara karşı baskı kuran milliyetçi Sırp kliğinin, diğer milletlere karşı ekonomik bir sömürüye de giriştiğinden bahsetmekte ve ekonomik sömürünün, milliyetçi tahakkümün beraberinde getirdiği “kaçınılmaz kader” olduğunu iddia etmekteydi. Bununla birlikte, Yeni, Sosyalist Yugoslavya'da ise tüm milletlerin eşitliği ilkesinin benimsenmesi sayesinde hiçbir ulusun öne çıkıp diğerlerine karşı ekonomik sömürüye yahut siyasi bir hegemonya arayışına girişemediğini vurgulamaktaydı. Böylece bir kez daha eski-yeni Yugoslavya kıyaslaması yaparak eski Yugoslavya'daki milliyetçi Sırp hegemonyasının yol açtığı siyasi ve ekonomik olumsuz sonuçlara değinerek, milliyetçilik karşıtı tutumunu göstermişti. Buna ek olarak yeni, Sosyalist Yugoslavya'da, bir milletin öne çıkıp diğer milletlere karşı baskı ve ekonomik sömürüye girişme çabası göstermesinin engellenmesi adına tüm milletlerin eşitliği ilkesinin benimsendiğini ifade etmişti.

Tito'nun liderliğinde kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde farklı etnik gruplara hatırı sayılır bir otonomi sağlayan, altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan bir federasyon sistemi kabul edildi ve bu etnik gruplardan herhangi birinin diğerlerine karşı üstünlük kurmasının önüne geçilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda benimsenen bir diğer politika ise, Yugoslavizm şeklinde ifade edebileceğimiz, Yugoslavlık kimliğini öne çıkararak etnik, dini, kültürel farklılıkları vatandaşlık temelli ortak bir kimlik ile ortadan kaldırma çabasıdır.⁵⁴ Fakat birbirinden çok farklı dini, etnik ve kültürel kimliklere sahip Yugoslavya halklarını, sonradan oluşturulan ve tarihi temelleri bulunmayan bir Yugoslav kimliği etrafında buluşturma çabasının pek kalıcı ve köklü bir etkisinin olmadığı, özellikle Tito sonrasında tekrardan patlak veren etnik gerilimlerle ve nihayetinde Yugoslavya'yı parçalanmaya götüren iç savaşlarda kendini gösterdi.⁵⁵

54 Gary K. Bertsch, “Ethnicity and Politics in Socialist Yugoslavia”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* Cilt. 433 (1977): s.88-99.

55 Bu konudaki meşhur bir espri, Tito'nun Yugoslav kimliği yaratmada başarısız oluşunu anlatmaktadır: “Yugoslavya 6 cumhuriyet, 5 ulus, 4 dil, 3 din, 2 alfabe ve bir Yugoslav'dan (Tito) oluşan bir ülkedir.

Tito'nun Yugoslavya'da uyguladığı sistem ulusal sosyalizm şeklinde adlandırılan özgün bir sosyalizm yorumudur.⁵⁶ Tito'ya özgü bu sosyalizm yorumu, işletmelerde işçilerin etkin bir biçimde yönetime katılmalarına olanak sağlayan, işletmenin ekonomik fazlasının dağıtımına işçileri eşit bir biçimde katan, işçileri mülkiyetin sahibi olarak gören bir özyönetim (İng. *self-management socialism*) modeline sahiptir.⁵⁷ Bu modelin özyönetim şeklinde adlandırılmasının bir sebebi, Stalin'in güçlü bir merkezîyetçilik içeren modelinin aksine, federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin özyönetimine dayanan adem-i merkezîyetçi bir sosyalizm modeli olmasıdır.⁵⁸ Öte yandan Yugoslavya her ne kadar ülkenin başkomutanı, hükümetin ve devletin başı olma unvanlarının Tito'da toplandığı bir tek adam yönetimine sahip olsa da, diğer sosyalist ülkelerle kıyaslandığında düşünce özgürlüğü ve çoğulculuk bakımından daha yumuşak bir politikanın izlendiği söylenebilir. Fakat her ne kadar dünyadaki diğer örnekler kadar sert olmasa da, Tito Yugoslavya'sında da totaliter bir tek parti rejimi söz konusu olmuştu. Zira Yugoslavya'nın birliğinin temel garantörü, komünist polis teşkilatı ve ordusu olmuş ve bu iki güç de Tito'nun kontrolünde bulunuyordu.⁵⁹

Soğuk Savaşın ortaya çıkması ile birlikte iki kutuplu sistem tüm dünyayı etkisi altına almaya başladı. Bu dönemde Tito, Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya üzerinde hegemonyasını kabul etmemesi ve bunun sonucunda Stalin ile anlaşmazlığa düşmesi Yugoslavya'nın Komünist Blok'tan dışlanması sonucunu getirdi.⁶⁰ Böylece iki lider arasındaki anlaşmazlık sonucu Yugoslavya 1948'de Kominform'dan⁶¹ ihraç edildi.

56 Djilas, a.g.m., s.116; Arap ve Bayün, a.g.m., s. 82.

57 Akşin, a.g.e., s.492; Arap ve Bayün, a.g.m., s.87.

58 Gregory O. Hall, "The Politics of Autocracy: Serbia Under Slobodan Milosevic", *East European Quarterly* Cilt. 33(2) (1999): s.234.

59 Djilas'ın (bkz. Djilas, "Tito's Last Secret: How Did He Keep the Yugoslavs Together?", s. 117-122) da işaret ettiği gibi; Tito'nun elinin altındaki kolluk güçleri ve baskı unsurları, ülke içerisindeki milliyetçileri ya da ayrılıkçıları nötralize etmekte önemli etkenlerdendir. Dolayısıyla Tito'nun milliyetçi akımları bastırabilmesini sadece Tito'nun politik becerilerine ve karizmatik kişiliğine bağlamak eksik bir analiz olacaktır.

60 Mehmet Cem Oğultürk, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* Cilt. 10(19) (2014): s.103.

61 Kominform (İng. *Cominform (Communist Information Bureau)*, Stalin döneminde SSCB öncülüğünde, Avrupa'daki komünist partileri arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla, 1943'te dağıtılan III. Enternasyonel, yani Komintern (Komünist Enternasyoneli) yerine bir çeşit IV. Enternasyonel olarak işlev görecektir şekilde 5 Ekim 1947'de kurulmuştur. SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin üyeliği ile oluşturulan bu milletlerarası komünizm teşkilatı, işçilerin yegane vatani olarak Sovyetler Birliği'nin savunulması, ABD tarafından temsil edilen emperyalizmle mücadele ve bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti kurulması gibi hedefler taşımaktaydı. Kominform, 1956 yılında Kruşçev döneminde lağvedilmiştir. (Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 436-437. Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), s. 285.

Yugoslavya bundan sonraki süreçte Tito'nun yönetiminde, Nehru'nun Hindistan'ı ve Nasır'ın Mısır'ı ile birlikte Soğuk Savaş'ın iki bloğunun da kontrolüne girmeyen bağlantısızlar hareketine öncülük etti. Soğuk savaşın iki kutuplu düzeninde her iki bloğun da etkisine girmemeyi hedefleyen bağlantısızlar hareketinin öncülerinden olan Tito Yugoslavya'sı, Doğu Bloğunun devlet sosyalizmi ve Batı Bloğunun serbest piyasa ekonomisi arasında üçüncü yolu simgeledi.⁶² Özgün sosyalizm yorumu ortaya koyarak Stalin'in etkisine girmeyi reddeden Tito, her ne kadar diplomatik ilişkiler geliştirse de Batı Bloğuna da dâhil olmadı ve ülkelerin bloklara katılmadan da ayakta durabileceğini gösteren bir modele öncülük etti.⁶³

Sonuç olarak Tito, ülkesinin Sovyetler Birliği'nin hegemonyası altına girmesini kabul etmeyip Doğu Bloğundan bağımsız şekilde kendine özgü ulusal sosyalizm modelini ortaya koydu. Soğuk Savaşın çift kutuplu sisteminde her iki bloğa da girmeyi reddeden bağlantısızlar hareketine öncülük etmesi ve sosyalist sisteme sahip ülkesinin Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler kurup iktisadi, askeri ve mali yardımlar almasını sağlaması⁶⁴ ile döneminin dikkat çeken liderlerinden oldu. Tito iç politikada ise bir burjuva ideolojisi olarak gördüğü milliyetçiliğin⁶⁵ Yugoslavya'da hakim olmasını engellemek amacıyla, kapsayıcı bir kimlik olarak "Yugoslavlık" idealini ön plana çıkardı. Bu doğrultuda kardeşlik ve birlik temalarını Yugoslav halkına benimsetmek amacı taşıdı. Tito 1980'de öldükten sonra ise, ekonomik, sosyo-politik diğer sebeplerle birlikte, Tito'nun önüne geçmeye çalıştığı milliyetçiliğin Yugoslavya halkları arasında yükselmesi Yugoslavya'nın sonunu getiren etkenlerden oldu.

Komünist Parti Liderliğinden Sırp Milliyetçiliğine: Slobodan Miloseviç

Slobodan Miloseviç 1941'de, yoksul bir öğretmen ailesinin çocuğu olarak Sırbistan'ın doğusundaki Pasarofça'da doğdu. 1962'de babası, 1973'te ise annesi intihar etti.⁶⁶ Henüz lise çağlarında iken, 1959'da

62 Paul Lendvai ve Lis Parcell, "Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis," *International Affairs* Cilt. 67(2) (1991): s.252.

63 Akşin, a.g.e., s.492.

64 Akşin, a.g.e., s. 293; Alesker Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007), s. 231.

65 Djilas, "Tito's Last Secret: How Did He Keep the Yugoslavs Together?," s.120.

66 Aleksa Djilas, "A profile of Slobodan Milosevic," *Foreign Affairs* Cilt. 72(3) (1993), s.84.

Komünist Partiye katıldı. Daha sonra Belgrad'daki hukuk fakültesine kaydolan Miloseviç, üniversitedeki parti örgütünün başına geçti. Miloseviç 'in siyasi kariyeri 1984'te, o dönemde Sırbistan'da Komünist Parti teşkilatı başkanı olan İvan Stamboliç tarafından Belgrad Şehir Komitesi başkanlığına terfi ettirildiğinde başladı. Bundan üç yıl sonra Miloseviç, bir zamanlar akıl hocası ve yakın arkadaşı olan ve Komünist Parti içerisinde yükselişine destek sağlayan İvan Stamboliç'i komünizm ve Sırp karşıtı politikalar yürütmekle suçlayıp parti içi bir darbe ile istifaya zorlayarak Sırp Komünist Partisi'nin liderliğine yükseldi.⁶⁷ O zamanlarda Miloseviç'in Sırp milliyetçiliğini ateşleyen bir lider olacağına dair hiçbir belirti ortaya çıkmamıştı. Fakat 1987'nin başlarında, Sırp milliyetçiliğinin açıkça ortaya konulduğu, Büyük Sırbistan ideallerini dile getiren 1986 tarihli Sırp Bilimler Akademisi Memorandumunu desteklemesiyle politik tutumundaki milliyetçi değişim gözlenir oldu.⁶⁸

Miloseviç'in Kosova sorununu öne çıkarması da politik tutumundaki milliyetçi değişime örnek teşkil etmektedir. Miloseviç, Kosova'daki Sırp'ların yaşadıkları mağduriyet ve zulüm üzerinden milliyetçi bir söylem geliştirdi ve Kosovalı Sırp'lar özelinde bütün Sırp'ların koruyuculuğunu üstlendi.⁶⁹ Miloseviç politik yükselişinde Sırp milliyetçiliğinin içerisinde taşıdığı mağduriyet ve korkuları başarılı şekilde kullanmasını bildi ve milliyetçiliği popülist bir söylem ile öne çıkardı. 1987'de Stamboliç'in istifası üzerine Sırbistan Devlet Başkanlığını Petar Gračanin devraldı, 1989'da ise Miloseviç seçimlerden galip çıkarak bu göreve gelmiştir.⁷⁰

Miloseviç'in 19 Kasım 1988'de, Belgrad'da düzenlenen "Kosova ile Kardeşlik ve Dayanışma" mitinginde yaptığı konuşmasında,⁷¹ Tito'nun söylemlerinden alışkın olduğumuz tüm Yugoslav halklarının ve

67 Ian Traynor, "Ivan Stambolic," *The Guardian*, Nisan 1, 2003, erişim Şubat 6, 2017, <https://www.theguardian.com/news/2003/apr/01/guardianobituaries.balkans>. Gabriel Partos, Ivan Stambolic, *Independent*, Mart 29, 2003, erişim 6 Şubat 2017, <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/ivan-stambolic-36385.html>. "Slobodan Miloseviç Kimdir?", CNN TÜRK, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html>.

68 Sell, a.g.e., s.4.

69 Veljko Vujacic, "Serbian Nationalism, Slobodan Milosevic And The Origins Of The Yugoslav War," *The Harriman Review* Vol. 8(4) (1995), erişim Nisan 18, 2017, http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:P65My8DeeOMJ:scholar.google.com/+The+Harriman+Review+1995&hl=tr&as_sdt=0,5.

70 Gregory O. Hall, a.g.m., s.237.

71 "Slobodan Milosevic At Kosovo Brotherhood And Solidarity Rally In Belgrade", erişim Ocak 19, 2017, <http://www.slobodan-milosevic.org/documents/sm112188.htm>.

uluslarının birlikteliği vurgularına rastlanmaktadır. Fakat Bununla birlikte, Kosova'da o dönemde yaşayan Kosovalı Sırlar ve Arnavutlar arasındaki gerginliklere gönderme yaparak Kosova'da barış ve düzenin tesis edilmesinin Sırlar ve genel olarak Yugoslavya için en acil mesele olduğunu iddia ederek, Sırların hamiliğine soyunan, Kosova'da "zulüm gören" Sırların haklarını savunan bir havaya büründü. Miloseviç'in Kosova sorunu üzerinden Sırların mağduriyetini dile getirmesi, Sırp milliyetçiliğine yakın tavrını ortaya koymaktadır. Miloseviç yine bu konuşmasında, "artık üzülme zamanı değil, mücadele etme zamanı", "Biz her savaşa kazanmak amacıyla gireriz ve bizi korkutmak kolay değildir", "Bugün burada toplananlar ve diğer yerlerdeki Sırp halkı, açlığa, yoksulluğa tahammül edebilir ancak özgürlüklerinin elinden alınmasına tahammül edemez" diyerek Sırp milliyetçiliğini ateşleyen bir tavır içerisine girmişti. Öte yandan Miloseviç, Sırlara karşı oluşmuş ülke içinde ve dışında bir "Anti-Sırp" koalisyon olduğu inancını⁷² yansıtarak, "Kosova'daki mücadelemizi, iç ve dış engellere rağmen; düzenlenen gizli toplantılara, karmaşık açıklamalara, restoran masalarında oluşturulan pazarlıklara rağmen kazanacağız" ifadelerini kullanmıştı. Miloseviç bu konuşmasında, Kosova'nın Sırp tarih, kültür ve toplumsal hafızasında merkezi bir konumda olduğunu ve bu nedenle de Kosova'da yaşanan olaylar nedeniyle tüm Sırların ayağa kalktığını belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştı: "Tüm halkların daima yüreğini yakan bir sevgisi vardır ve Sırlar için bu sevgi, Kosova'ya olan sevgidir. Bu nedenle Kosova her zaman Sırbistan'a ait olarak kalacaktır".

Miloseviç 19 Kasım 1988 tarihli konuşmasında Tito'nun kurduğu Yugoslavya'nın mücadele, çalışma ve bütün Yugoslav halkları ve ulusları arasındaki sevgi bağı ile kurulduğunu belirterek Tito dönemi Yugoslavya'sını idealize ederken, Tito'nun en önemli ilkelerinden olan kardeşlik ve birlik ilkelerinin önemine de değinmektedir. Buna ek olarak, Yugoslavya'nın karşılaştığı güçlükler karşısında ülkenin korunabilmesi için, tüm Yugoslav halklarının seslerini beraber yükseltmesi, akıllarını, gönüllerini ve güçlerini birleştirip beraber kullanmaları gerekliliğini vurgulamıştı. Böylece Miloseviç, söylem düzeyinde, Tito dönemindeki ilkelere sahip çıktığını göstermektedir ve çözüm reçetesi olarak bu ilkeleri öne sürmüş ancak "Yugoslavya muhteşem bir devrim ile kuruldu ve düşmanlarının umduğu gibi konferans masalarında yıkılmayacaktır" diyerek yukarıda bahsettiğimiz "iç ve dış güçlerin Yugoslavya üzerindeki komploları" tezini ileri sürmekten geri durmamıştı.

⁷² Banac, a.g.m., s.151.

Miloseviç'in 28 Haziran 1989'da Gazimestan'da, yaklaşık bir milyon kişinin katıldığı Kosova Savaşı'nın 600.yıldönümü etkinliğinde yaptığı konuşmasında⁷³ Sırp milliyetçisi bir söylem takındığı gözlemlenmektedir. Miloseviç konuşmasında 1389'daki Kosova savaşına gönderme yaparak, "Eğer savaşı kaybetseysek, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun daha güçlü bir orduya sahip olmasından dolayı değil, o dönemki Sırp Devleti'nin trajik şekilde birliktelikten uzak bir liderlik kadrosuna sahip olmasındandı" ifadeleriyle güçlü, kenetlenmiş bir Sırp Devleti'nin düşmanlarına karşı daha dirençli olacağını ima etmekteydi. Miloseviç'in bu ifadeleri ve göndermeleri, o dönemde Sırp milliyetçiliğinin en önemli ideallerinden birisi olan Büyük Sırbistan idealini destekler niteliktedir. Nitekim Miloseviç Sırp'ların ayrı düşmesinin sadece tarihsel bir mesele olmadığını, Yugoslavya kurulduktan sonra da Sırp'ların güçlü bir liderliğe sahip olmamaları nedeniyle yine Sırp'ların zarar gördüğünü vurgulamıştır ve güçlü, birlik içerisinde bir Sırbistan idealini dile getirmiştir. Bu fikirler, Sırp milliyetçilerinin bütün Sırp'ları tek bir devlet içerisinde toplama idealleri ile uyum göstermektedir. Nitekim Miloseviç de 30 Mayıs 1991 tarihli Belgrad konuşmasında,⁷⁴ "tüm Sırp'lar tek bir devlet çatısı altında birlikte olmak zorundadır ve biz bu devletin Yugoslavya olmasını istiyoruz" şeklinde bu ideali dile getirmiştir. Miloseviç bu ifadeleri ile Yugoslavya ile Büyük Sırbistan ideallerini birleştiren bir tutum içerisinde oldu ve bu anlamda Tito'dan oldukça farklı bir Yugoslavya tasavvuru ortaya koydu.⁷⁵

Miloseviç'in kitleleri etkilemek için milliyetçiliği kendi politik yükselişinde bir propaganda malzemesi olarak kullanması, Tito'nun milliyetçilikleri bastırma ve birlik ve kardeşlik vurgusu yönündeki politikası ile zıtlık taşımaktadır. Tito'nun tüm Yugoslav halklarını kucaklayan bir kimlik arayışına karşın Miloseviç, Sırp milliyetçiliğinin mağduriyet temasını ve Kosova sorunu gibi hassas noktaları başarılı bir şekilde kullanarak Sırp'ları etrafında toplamayı hedefledi. Miloseviç Sırp'lara düşmanlarını ve o düşmanların kötü emellerini sürekli hatırlatarak bir güvensizlik ve savaş tehdidi algısı oluşturdu ve kendisinin Sırp'ları bu düşmanlarından ve tarih boyunca uğradıkları haksızlıklardan kurtaracak milli bir kahraman gibi algılanması amacını taşıdı.⁷⁶

73 "Slobodan Milosevic's 1989 St. Vitus Day Speech", erişim Ocak 19, 2017, <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>.

74 "Slobodan Milosevic On The Future Of Yugoslavia", erişim Ocak 19, 2017, <http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic053091.htm>.

75 Özkan, a.g.m., s.72; Sell, a.g.e., s.5.

76 Djilas, "A profile of Slobodan Milosevic", s.88.

Miloseviç'in ideolojisi, sosyalist sistemin çöküşüyle eski komünist parti üyelerinin milliyetçi akımların öncülüğüne soyunduğu, sosyalist dönemin politik kadroları üzerinden yükselen, Brzezinski'nin "komünizm sonrası ulusçuluk" (İng. *Post-Communist Nationalism*) olarak adlandırdığı milliyetçilik türüne örnek teşkil etmektedir.⁷⁷ Bu tür milliyetçilikte, milliyetçi liderler milliyetçilikten önce ülkede hakim olan sosyalist sistemde de yönetim kadrolarındadırlar ve sosyalizm sonrası dönemde iktidarlarını sürdürebilmek için ellerindeki en geçerli ve halkın beklentilerine uyan ideoloji olarak milliyetçiliği benimserler. Uzgel'e göre Miloseviç'le birlikte Rusya'da Boris Yeltsin, Azerbaycan'da Haydar Aliyev ve Gürcistan'da Edvard Şevardnadze bu tip liderlere örnek olarak gösterilebilir.⁷⁸

Miloseviç, Tito sonrası dönemde Yugoslavya'da yükselen milliyetçilik ideolojisinden hem yararlandı, hem de bu ideolojiyi ön plana çıkararak politikalar ortaya koydu. Bu politikaların en önemlilerinden birisi, 1989'da Kosova bölgesinin özerkliğini kaldırması oldu. Kosovalı Arnavutlar buna tepki olarak 1991 yılında yapılan referandum ile Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiler fakat bu bağımsızlık Arnavutluk hariç uluslararası alanda tanınmadı. Miloseviç Sırp milliyetçiliğini kışkırtıcı söylemleri ve Kosova'nın özerkliğini kaldırmasıyla Arnavut milliyetçiliğinin de tepki ortaya koymasına neden oldu. Bağımsızlık talebi olarak ortaya konan bu tepki İbrahim Rugova liderliğinde 1998'e kadar şiddeti benimsemeyen, siyasi bir çizgide devam ederken, 1998'den itibaren Kosova Kurtuluş Ordusu, yaygın olarak kullanılan kısaltmasıyla UÇK (Arn. *Ushtria Clirimtare Kosoves*) kontrolünde silahlı bir mücadeleye dönüştü.⁷⁹ Böylece bu dönemde, milliyetçilikler birbirini besledi ve Kosovalı Arnavutlar ile Sırp'lar arasındaki Kosova sorunu, UÇK'nın 1998'den itibaren bağımsızlık hedefiyle silahlı mücadeleyi benimsemesi ile 1998-1999 Kosova Savaşı'na varacak şekilde tırmandı.⁸⁰ Uzgel'e göre Kosova sorunu, etnik milliyetçiliklerin ülkede gerginliği artırmasında ve Yugoslavya'yı parçalanmaya götürecektir sürecin başlamasında etkili bir faktör oldu.⁸¹

77 Zbigniew Brzezinski, *Post-Communist Nationalism*, *Foreign Affairs* Cilt. 68/5 (1989): s. 1-25.

78 İlhan Uzgel, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt. 47(1) (1992), s.239-240.

79 L. Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova* (Ankara: Ümit Yayıncılık), s. 19.

80 Zeynel Levent, "Tarihi Süreçte Kosova", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı. 2 (2013): s. 861.

81 İlhan Uzgel, "Yugoslavya'da Miloseviç Döneminin Sonu," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Vol. 55(3) (2000), s.178.

1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını kazanmaları ile Yugoslavya'nın parçalanma süreci başladı. Bunun üzerine Miloseviç 1989-1991 yıllarında izlediği Sırbistan kontrolünde bir Yugoslavya oluşturma hedefinden, Yugoslavya içerisinde Sırların ağırlıklı olarak yaşadıkları bölgeleri denetim altına alma ve oralardaki ayrılıkçı Sırlara destek verme politikasına geçiş yaptı. Böylece önce Yugoslavya'nın dağılmasını engelleme politikası görünümü altında Yugoslavya yönetiminde Sırları hakim kılma amacı taşıyan Miloseviç, federasyonun artık kurtarılması zor şekilde dağılmaya yüz tuttuğunu anlayınca ayrılıkçı Sırp hareketlerini destekleyip Büyük Sırbistan hedefine yönelik politika gütmeye başladı.⁸² Bu bağlamda 1991'de Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde ve 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te cereyan eden savaşta, ayrılıkçı Sırp milisleri destekledi.⁸³ Alkan'a göre Miloseviç yeni politikaları ile artık ülkede işlerliğini yitiren komünizmin yerine Sırp ırkçılığını yeni bir reçete olarak sisteme hakim kılmak istemişti.⁸⁴

Miloseviç'in 1995'te Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tuđman ile masaya oturarak yaklaşık iki yüz elli bin kişinin yaşamını yitirdiği Bosna Savaşını bitiren Dayton Anlaşması'na imza atmasıyla uluslararası alanda kazandığı saygınlık uzun sürmemiştir. 1998'de Kosova'da çatışmaların artması üzerine bölgeye Yugoslav birliklerini gönderen Miloseviç, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kamuoyunun ateşkes çağrılarına uymadı. Miloseviç'in Şubat 1999'da Fransa'da gerçekleştirilen Rambouillet barış görüşmelerinde Kosova'ya NATO askeri konuşlandırılması ve bölgeye geçici özerklik verilmesi gibi şartları kabul etmemesi üzerine görüşmeler sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine 24 Mart 1999'dan itibaren ABD öncülüğünde Yugoslavya'ya yönelik NATO bombardımanı başlatıldı.⁸⁵ 10 Haziran tarihine kadar süren NATO müdahalesi sonucunda NATO ve Yugoslavya yetkilileri masaya oturdu ve Yugoslavya ordusunu Kosova'dan çekmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Daha sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kosova'ya uluslararası askeri ve sivil birimlerin yerleştirilmesini onayladı ve böylece Miloseviç Kosova üzerinde hâkimiyet kurma hedefinde başarısızlığa uğradı. 24 Eylül 2000'de yapılan seçimlerden muhalefetin

82 Mark Mazower, Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar, Çev: Ayşe Ozil (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014), s. 185.

83 Uzgel, a.g.m., s.178.

84 Alkan, a.g.e., s.74-75.

85 İlhan Uzgel, "Yugoslavya'da Miloseviç Döneminin Sonu", s.179.

ortak adayı Vojislav Kostunitsa galip geldi ve Sırbistan'da 10 yılı aşkın süredir devam Miloseviç iktidarı sona erdi. Miloseviç 2001 yılında Belgrad'da güvenlik güçleri tarafından kuşatılan villasında bir süre güvenlik güçlerine teslim olmayı kabul etmeyip direndikten sonra tutuklandı ve Belgrad Cezaevine gönderildi. Her ne kadar Sırp yetkililer Miloseviç'in ülke içindeki kendisine yönelik, görevini kötüye kullanmak ve yolsuzluk suçlarından tutuklandığını ifade etmişlerse de,⁸⁶ Miloseviç Lahey'deki Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (İng. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*) yargılanmaya başladı. 1991-1995 arasında Yugoslavya'da yaşanan iç savaşlar ve 1998-1999 Kosova Savaşı ile ilgili soykırım, işkence, sivillerin katledilmesi, insanlığa karşı işlenen suçlar, insanlık dışı muamele, yasadışı tehcir, savaş hukuku ve teamüllerinin ihlali, 1949 Cenevre Sözleşmesi'nin ihlali suçlamaları ile yargılanan⁸⁷ Miloseviç, 2006 yılında davası sonuçlanmadan Lahey'de tutulduğu hücrelerinde ölü bulundu.⁸⁸

SONUÇ

Yugoslavya'nın Tito dönemi boyunca parçalanmadan siyasal birliğini korumasında ve Miloseviç'in Yugoslavya içerisinde öne çıktığı 1990'ların başında dağılmasında, bu iki liderin tutum ve politikalarının önemli etkisi olmuştur. Sosyalist idealleri ön plana çıkaran ve Yugoslavya içerisindeki halklar arasındaki kardeşliği, birliği, II. Dünya Savaşı'nda Faşist işgalcilere karşı tüm Yugoslav halklarının verdiği ortak mücadeleyi söylemlerinde sık sık vurgulayan Tito'nun Yugoslavya tasavvuru Miloseviç'inkinden oldukça farklıdır.

Tito, Ülkede yaşayan uluslara ve azınlıklara eşit mesafeli bir yaklaşımı benimsedi ve Yugoslavya içerisindeki cumhuriyetlerin eşitliği, ulusların ve azınlıkların haklarının korunmasına dayalı bir politika uyguladı.⁸⁹ Yugoslavya içerisindeki halkları Yugoslav üst kimliği altında birleştirmek isteyen ve bu Yugoslav kimliğini ulusal kimlikleri

86 "Miloseviç Hapiste", NTV-MSNBC, erişim Ocak 19, 2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/74267.asp>.

87 Miloseviç'in hakkındaki iddianameler için bkz: http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/#ind.

88 "Miloseviç Hücrelerinde Ölü Bulundu", erişim Ocak 19, 2017, <http://www.dw.com/tr/milo%C5%9Fevi%C3%A7-h%C3%BCresinde-%C3%B6l%C3%BCbulundu/a-2522284>.

89 Coulson, a.g.m., s.90-94; Ülger, a.g.e., s.69.

bastırmada bir araç olarak kullanma çabasında olan Tito, birleştirici bir üst kimlik olarak “Yugoslavlık” idealinde başarılı olamadı.⁹⁰ Fakat yine de Tito, tutum ve politikalarında “birlik” ve “kardeşlik” gibi ilkeleri vurgulaması sayesinde Yugoslavya’nın dağılmasını geciktirmeyi başardı. Bununla birlikte, Tito’nun ölümünün ardından milliyetçilik hem halkın hem de Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetlerdeki parti örgütlerinin ilgi gösterdiği en önemli ideoloji haline geldi.⁹¹

Miloseviç ise Sırpların politik ve ulusal homojenizasyonu amacı ile Yugoslavya’yı bir arada tutmak istedi ve onun bu şekildeki tutumu, Yugoslavya içerisindeki diğer ulusların Yugoslavya’yı Büyük Sırbistan ile eş görmelerine ve bu nedenle de ayrılık talepleri ortaya koymaların yol açtı.⁹² Miloseviç’in ideoloji olarak Sırp milliyetçiliğini benimseyerek politikalarını bu ideoloji doğrultusunda şekillendirmesiyle, Yugoslavya içerisinde etnik milliyetçilikler arasında gerginlik ve çatışmalar tırmandı ve bu durum Yugoslavya’nın parçalanmasında rol oynadı.⁹³

Sonuç olarak, Tito’nun Yugoslavya’nın içerisinde barındırdığı etnik gerilimlerin Yugoslavya’yı parçalanmaya götüreceği şekilde su yüzüne çıkmasını engellemek yönündeki politikalarının etkisi yadsınmaz. Fakat bu etki dönemin siyasi, ekonomik, bölgesel ve küresel konjonktürü içerisinde diğer faktörler ile beraber değerlendirilmesi gereken bir etkidir. Aynı durum Miloseviç için de geçerlidir. Gerek Tito’nun gerek Miloseviç’in birey/lider düzeyinde aktörler olarak Yugoslavya’nın kaderi üzerindeki etkileri, abartılamayacak kadar sınırlı ve diğer faktörlerle bağlantılı, göz ardı edilemeyecek kadar önemli ve dikkate değerdir.

90 Özkan, a.g.m., s.69; Coulson, a.g.m., s.94.

91 Stipe Mesic, *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir* (New York: Cental European University Press, 2004), s.246. Beyto Nobırdalı ve Bedri Selim, *Tito: Çağdaş Bir Önder: Yugoslavya: Çağdaş Bir Ülke*, Çev: Ali Aksoy (İstanbul: Koza Yayınları, 1977), s.38. Coulson, a.g.m., s.91; Ülger, a.g.e., s.69.

92 Banac, a.g.e., s.152.

93 Sell, a.g.e., s.33.

KAYNAKÇA

- Akşin, Sina. *Kısa 20.Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- Aleskerov, Alesker. *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.
- Alkan, Necmettin. *Bosna: Dağılan Yugoslavya Mozağında*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. New York: Verso, 1991.
- Arap, Erdal ve Selcen Bayün. "Josip Broz Tito." *Hukuk Gündemi*, Sayı. 2 (2014): ss. 80-88.
- Armaoğlu, Fahir. *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Banac, Ivo. "The Fearful Asymmetry of War: The Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise." *Daedalus* Cilt (121/2) (1992): ss.141-174.
- Bertsch Gary K.. "Ethnicity and Politics in Socialist Yugoslavia." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* Cilt. 433 (1977), ss.88-99.
- Biondich Mark. "Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustasa Policy of Forced Religious Conversations, 1941-1942", *Slavonic & East European Review* Cilt. 83(1) (2005): ss.71-116.
- Bora, Tanıl. *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1994.
- Bora, Tanıl. *Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provakasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1991.
- Brzezinski, Zbigniew, "Post-Communist Nationalism." *Foreign Affairs* Cilt. 68(5) (1989): ss. 1-25.
- Burchill, Scott ve Andrew Linklater, Richard Devetak et. al. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

- Coulson, Meg. "Looking Behind the Violent Break-up of Yugoslavia." *Feminist Review* Cilt. 45, (1993): ss.86-101.
- Çağ, Galip. "Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt. 3(2) (2012): ss. 125-142.
- Çelik, Hilal ve Halil Ekşi. "Söylem Analizi." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* Sayı.27 (2008): ss. 99-117.
- Çetin, Altan ve Galip Çağ. "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi." *Tarih Okulu Dergisi* Sayı. 9 (2011): s.19-35.
- Çınar, Burak. "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman 13.SS Dağ Tümeni 'Hançer'." *Current Research in Social Science* Sayı. 3 (2015): ss. 97-110.
- Demirtaş, Birgül, "İnşacılık." içinde *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed. Ali Balcı ve Şaban Kardaş. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: ss. 155-173.
- Djilas, Aleksa. "A profile of Slobodan Milošević." *Foreign Affairs* Cilt. 72(3) (1993): ss.81-96.
- Djilas, Aleksa. "Tito's Last Secret: How Did He Keep the Yugoslavs Together?" *Foreign Affairs* Cilt. 74(4) (1995): ss.116-122.
- Eyal, Jonathan. "Bosnia? What Bosnia?" *Fortnight* Sayı. 313 (1993): ss.22-24.
- Glenny, Misha. *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. London: Penguin Books, 1993.
- Gözen, Ramazan (der.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Gür, Tahir. "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi." *Journal of World of Turks* Cilt. 5(1) (2013): ss.185-202.
- Hall, Gregory O.. "The Politics of Autocracy: Serbia under Slobodan Milosevic." *East European Quarterly* Cilt. 33(2) (1999): ss. 233-249.

**Yugoslavya'nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve
Slobodan Miloseviç'in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi**

- Hobsbawm, E.J.. 1870'den *Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* "Program, Mit, Gerçeklik", Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- İzeti, Metin. *Balkanlarda Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, Çev: Zehra Savan ve Hatice Uğur. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Kenar, Nesrin. *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Ankara: Palme Yayıncılık, 2005.
- Lendvai, Paul ve Lis Parcell. "Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis." *International Affairs* Cilt 67(2) (1991), ss. 251-261.
- Levent, Zeynel. "Tarihi Süreçte Kosova", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı. 52 (2013): ss. 853-874.
- Mazower, Mark. Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar, Çev: Ayşe Ozil. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.
- Mesic, Stipe. *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir*. New York: Cental European University Press, 2004.
- Miscevic, Nenad. *Nationalism and Ethnic Conflict*. Illinois: Open Court Publishing, 2000.
- Nobirdali, Beyto ve Bedri Selim. *Tito: Çağdaş Bir Önder: Yugoslavya: Çağdaş Bir Ülke*, Çev: Ali Aksoy. İstanbul: Koza Yayınları, 1977.
- Oğultürk, M. Cem. "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi." *Güvenlik Stratejileri Dergisi* Cilt. 10(19) (2014): ss. 99-132.
- Özdemir, Murat. "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt. 11(1) (2010), ss.323-343.
- Özkan, Behlül. "Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün Mü?." *Bilge Strateji* (2014): ss. 63-84.

Özkırımlı, Umut. *21. Yüzyılda Milliyetçilik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.

Uzgel, İlhan. “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt. 47(1) (1992): ss. 217-244.

Uzgel, İlhan. “Yugoslavya’da Miloseviç Döneminin Sonu.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt. 55(3) (2000): ss. 178-182.

Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009.

Sell, Louis. *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Durham: Duke University Press, 2003.

Smith, Anthony D.. *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Sorabji, Cornelia. “Ethnic War in Bosnia?” *Radical Philosophy* Sayı. 63 (1993): s. 33-35.

Stein, George H.. *The Waffen SS: Hitler’s Elite Guard at War 1939-1945*. New York: Cornell University Press, 1984.

Tılıç, L. Doğan. *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999.

İnternet Kaynakları:

“Concerning the National Question and Social Patriotism”, erişim Nisan 18, 2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1948/11/26.htm>.

“Miloseviç Hapiste”, NTV-MSNBC, erişim Ocak 19, 2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/74267.asp>.

“Miloseviç Hücresinde Ölü Bulundu”, erişim Ocak 19, 2017, <http://www.dw.com/tr/milo%C5%9Fevi%C3%A7-h%C3%BCresinde-%C3%B6l%C3%BC-bulundu/a-2522284>.

- “Our Optimism and Faith”, erişim Ocak 19, 2017,
<https://www.marxists.org/archive/tito/1945/02/04.htm>.
- PARTOS Gabriel, Ivan Stambolic, Independent, Mart 29, 2003, erişim
Şubat 6, 2017, <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/ivan-stambolic-36385.html>.
- “Slobodan Milosevic At Kosovo Brotherhood And Solidarity Rally In
Belgrade”, erişim Ocak 19, 2017,
<http://www.slobodan-milosevic.org/documents/sm112188.htm>.
- “Slobodan Milosevic’s 1989 St. Vitus Day Speech”, erişim Ocak 19,
2017, <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>.
- “Slobodan Milosevic On The Future Of Yugoslavia”, erişim Ocak 19,
2017,
<http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic053091.htm>.
- “Slobodan Miloseviç Kimdir?”, CNNTÜRK, erişim Nisan 18, 2017,
<http://www.cnnturk.com/2006/dunya/03/11/slobodan.milosevic.kimdir/163091.0/index.html>.
- “The Collapse of the Fascist Hordes is Inevitable”, erişim Nisan 18,
2017, <http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1942/11/26.htm>.
- “The First and Foremost Task is the Struggle Against the Invaders”,
erişim Nisan 18, 2017,
<http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1942/12/x01.htm>.
- Traynor Ian, “Ivan Stambolic”, The Guardian, Nisan 1, 2003, erişim
Şubat 6, 2017,
<https://www.theguardian.com/news/2003/apr/01/guardianobituaries.balkans>.
- “Trotskyism and Its Helpers”, erişim Ocak 19, 2017,
<https://www.marxists.org/archive/tito/1939/x01/x01.htm>.
- United Nations, International Criminal Tribunal for the former
Yugoslavia, Slobodan Milosevic’s Case, erişim Şubat 7, 2017,
http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/#ind.
- “Victory Day”, erişim Nisan 18, 2017,
<http://www.marxistsfr.org/archive/tito/1945/05/09.htm>.

Vujacic, Veljko. “Serbian Nationalism, Slobodan Milosevic And The Origins Of The Yugoslav War.” *The Harriman Review* Cilt 8(4) (1995), erişim 18 Nisan, 2017,
http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:P65My8DeeOMJ:scholar.google.com/+The+Harriman+Review+1995&hl=tr&as_sdt=0,5.